

Sveriges
lantbruksuniversitet

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) 15 hp

Är det där ett torg?

- En studie om upplevelse, användning & gestaltning

Marit Hedlund
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp
Landskapsarkitektprogrammet
2010-03-26

SLU

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, LTJ

Författare	Marit Hedlund
Titel	Är det där ett torg?
Titel (eng):	Is this a square?
Nyckelord (6-10 st)	Torg, mötesplats, interaktion, stadsutvecklings, upplevelser, gestaltning, Europa
Program/utbildning	Landskapsarkitektprogrammet
Examen	Kandidatexamen
Ämne	Landskapsarkitektur
Handledare	Anna Jakobsson, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp
Examinator	Kjell Lundquist, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp
Kurskod	EX0379
Kurstitel	Skriva om landskap
Omfattning (hp)	15 hp
Nivå och fördjupning	Kandidat
Ort, månad, år	Alnarp, april, 2010
Serie	Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Sammandrag

Vid först blick kan torgen i städerna ge intryck av att vara överflödiga och odefinierade, likt övergivna ytor dominerar de städernas bästa lägen. Den här studiens syfte är därför att ta reda på vad torgen egentligen har för syfte, och vad som motiverar till en fortsatt användning av torg. För att komma fram till svaren på dessa frågor genomförs en litteraturstudie av olika teorier kring torgen utifrån ett socialantropologiskt synsätt, ett miljöpsykologiskt synsätt samt ett landskapsarkitektoniskt synsätt. Det görs även en studie om hur torgen utvecklas genom tiderna med början i antiken fram till idag. Att förstå uppkomsten och utformningen av torgen genom tiderna kan även ge oss en ökad förståelse av dagens torg och varför de ser ut som de gör.

Studien visar att dagens torg skiljer sig mycket från de första torgen under antiken. Under både antiken och medeltiden var torgen välfungerande och livfulla, de ansågs vara städernas mittpunkter. Under renässansen, barocken och klassicismen däremot fick torgen en alltmer roll som stadsbyggnadselement, livet på torgen var inte längre i fokus. Från mitten av 1800-talet och fram till idag har torgen nästan helt tappat fokuset kring folkliv, bland annat på grund av bil men även på grund av nya levnadsvillkor och behov.

Studien visar dock även att torgen har en viktig funktion än idag, vilken är att fungera som mötesplats. Människor är idag liksom vi alltid varit, beroende av att möta och umgås med andra människor. Torget är den ultimata platsen för att utan ansträngning möta nya människor, vilket blir en påtaglig anledning till varför torgen idag bör förnyas och återupplivas till dagens krav och behov.

Nyckelord: Torg, mötesplats, interaktion, stadsutvecklings, upplevelser, gestaltning, Europa

Abstract

At first sight the squares in the urban areas give the impression of being superfluous and undefined, like abandoned areas they dominate the most attractive places in the city. The purpose of this study is to clarify both the purpose of the square and the reasons to the continuing of using squares. A study of literature focused on theories in anthropology, environmental psychology and landscape architecture is carried out to find the answers to these questions. To understand the squares of today it is necessary to study the inception of the squares and the design through the ages.

This study shows the differences between the squares of today and those during the antiquity. During both the antiquity and the Middle Ages the squares were well-functioning and full of life; they considered the squares to be the center of the cities. During the renaissance, baroque and classicism the squares received a new meaning; instead of the focus on humans, the focus now turned to the squares as components of the city planning. From the middle of the 19th century till present time the square has almost lost all the focus on humans, one of the reasons for this is the increasing motoring but even new lifestyles and demands has pushed this development.

In spite of this, the study concludes that the square, even today, has an important purpose as a meeting place. We humans are, like we have always been, dependent on meeting and socializing with other individuals. The fact that squares is the perfect place to meet new people is a clear reason to renew and keep on developing squares to meet the standards of today.

Förord

Den här uppsatsen är skriven som mitt kandidatexamensarbete och behandlar ämnet torg. Jag har alltid haft en fascination för torg, vad ett torg är och hur de används. Det var därför en självklarhet att jag skulle skriva detta arbete om just torget. För ett par år sedan diskuterade jag med min bror, Björn Hedlund som studerar socialantropologi, vad ett torg är och hur de används. Vi hade en tanke om att gemensamt skriva ett arbete om torg utifrån landskapsarkitektens roll (min syn) och utifrån sociologantropologin (Björns syn). Denna idé blev aldrig realiserad. Nu sitter jag här istället själv och skriver ett arbete om torget. Jag vill ändå passa på att tacka min bror för diskussionen vi hade.

Jag vill tacka min handledare Anna Jakobsson för hjälp med allt från litteratur till arbetets upplägg. Jag vill även tacka Casper Haugaard för att du hela tiden funnits där på andra sidan bordet, och Anna, tack för att du är en så god vän och granne.

Marit Hedlund
16/3 -10 Malmö

Innehållsförteckning

Sammandrag.....	4
Abstract.....	5
Förord	6
Inledning	8
Bakgrund.....	8
Mål.....	8
Syfte.....	8
Material och metod	8
Begreppsavgränsning.....	10
Definition av begreppet torg.....	10
Torget genom tiderna.....	11
Den ”torglösa” tiden, antikens Agora och Forum.....	11
Medeltidens torg.....	12
Renässansens torg	13
Torgen under barocken, klassicismen och slutet av 1800-talet.....	14
Torget på 1900-talet och torget idag.....	16
Torget intryck – Upplevelser och användning av torgen idag.....	17
Människan och torget.....	17
Människan på torget	17
Torget som en plats för social interaktion	18
Torget som symbol för demokrati eller makt.....	19
Torget uttryck – Utformningen av torgen idag	20
Att förstå arkitektur	20
Torgets syfte – mening, struktur och identitet	20
Att tänka på vid torgets utformning.....	21
Avslutande reflektion och diskussion.....	26
Vad kan vi då lära oss av historien?.....	26
Kopplingar mellan upplevelse, användning och utformning.....	27
Reflektion och slutsatser	28
Referenser	30

Inledning

Bakgrund

För ett par månader sedan flyttade jag till Malmö, närmare bestämt till Kirseberg. Jag började genast utforska min nya stadsdel, och fann då en mysig småstadskänsla och jag fann Kirsebergs torg. Det är ett ganska stort torg kantat av två fyravåningshus, ett konsumhus (enplanshus) och en lite större väg, Vattenverksvägen. Studerar man torget närmare finns där några körsbärsträd, en grusplan, en boulevardsplan, några bänkar, skulpturer, en bilparkering och inga människor. Det slog mig då, varför finns detta torg här? Det är ju ingen som använder torget till annat än som bilparkering i ena hörnet och som en passage till och från Konsum.

Jag började tänka tillbaka på alla de torg jag stött på tidigare och en tanke började växa inom mig: Varför finns alla dessa torg överallt? Ser man torget i ett historiskt perspektiv har det haft en självklar och viktig funktion som handelsplats och mötesplats. Men idag finns det ett eller flera torg i varje by, förort och stad. Är alla dessa torg motiverade? Jag antar att tanken även idag är att de ska ha en god funktion. Men vad används de egentligen till idag? Frågor som kom över mig var: Behöver vi verkligen torget idag? Och om vi gör det hur bör de då se ut för att utnyttjas på bästa sätt? Och vad är egentligen ett torg?

När jag började söka information om ämnet var jag fast besluten om att besvara frågan vad det goda torget är och hur det ser ut. Jag insåg rätt snabbt att för att kunna besvara den frågan krävs först kunskaper om vad ett torg faktiskt är. Jag har därför valt att utgå ifrån frågeställningen: *Vad är ett torg?* Underfrågor som behövs för att besvara frågeställningen är: *Vad definierar ett torg? Vilka aspekter spelar in när man formger ett torg? Hur stor roll spelar funktionen på torget? Hur upplevs ett torg? Hur motiverar man torgets existens?*

För att förstå dagens användning och utformning av torget är det intressant att se hur deras utveckling skett från första antydning till torg till dagens utseende. Paul F. Wilkinson skriver i artikeln *"The historical roots of urban open space planning"* (1988, sid. 126) att vi har mycket att lära oss av historien för att förstå hur vi ska gestalta och planera för dagens torg på ett bra sätt. För att besvara frågeställningen är det även intressant och relevant att studera hur människor beter sig och fungerar i sociala sammanhang, samt hur människor påverkas av sin närmiljö.

Mål

Målet med min uppsats är att:

- Få en ökad förståelse för vad ett torg är
- Att utreda vilka aspekter som spelar in vid formgivningen av torg
- Att diskutera funktionens och upplevelsens roll för torgets fortsatta existens

Syfte

Syftet med uppsatsen är att kunna tillämpa mina kunskaper kring det goda torget som färdigutbildad landskapsarkitekt. Att diskutera torgets funktion och upplevelse ger en ökad förståelse för torg och dess existens. Syftet med att utreda vilka aspekter som spelar in vid formgivningen av torg är att skapa en grund för utformningen av dessa platser i framtiden.

Material och metod

Uppsatsen inleds med en definition och en beskrivning av hur denna studie använder begreppet torg, vilket är viktigt för att ge alla läsare lika förutsättningar. Definitionsavsnittet följs av en historisk genomgång av gestaltningen och funktionen av torget i städerna, från antiken till dagens

samhälle. För att förstå kopplingen mellan torgets utformning och människors rörelse, mellan utformningen och människors beteende, samt mellan utformningen och människors upplevelse görs en studie av miljöpsykologiska, socialantropologiska samt landskapsarkitektoniska teorier kring det goda torget. Teorierna presenteras i den diskussion studien behandlar kring torgets upplevelse, användning och utformning. Teorierna sätts även i ett större sammanhang som tar upp vad ett torg är och bör vara.

Uppsatsen kommer att hållas på en generell nivå, med en del exempel för att stödja och förankra uppsatsen till den fysiska verkligheten. Litteraturen som behandlas är sådan som landskapsarkitekter i Sverige kommer i kontakt med under sin utbildning men även i sitt yrkesliv.

Källorna som använts i historicaavsnittet är: Jan Gehl (2007) *Public space for a changing public life*, A.E.J Morris (1994) *History of urban form*, Steen Eiler Rasmussen (1997) *Towns and buildings*, Vitruvius (2005) *Arkitekturens beståndsdelar*, Michael Webb (1990) *The city square* och Paul Zucker (1959) *Town and square from the agora to the village green*.

Den litteratur som används för att utforska de socialantropologiska teorierna kring torg är: *The anthropology of space and place* av Setha M. Low och Denis Lawrence-Zúñiga (2003). Low är professor i miljöpsykologi och antropologi och Lawrence-Zúñiga är professor i arkitektur. William H. Whyte (1980) har skrivit *The social life of small urban spaces* och George H. Mead (1934) har skrivit boken *Mind, Self and Society*. Den sist nämnda källan kan anses vara omodern då den är från 1934, men dess innehåll är lika aktuell idag som då den skrevs. Mead skrev om hur personer uppfattar sin omgivning i olika former, och det som varit av intresse för denna uppsats är de kapitel som tar upp hur vi människor påverkas av möten och olika miljöer. De båda andra ovan nämnda källorna tar upp resonemang och teorier kring möten mellan människor, både allmänt och på torget.

Rachel Kaplan och Stephen Kaplan (1998) skriver i boken *With people in mind* om hur människor uppfattar och påverkas av naturmiljöer. Då den här uppsatsen handlar om torg i urbana miljöer, har en viss vidare tolkning av Kaplan och Kaplans teorier varit nödvändig. Tolkningen har gjorts på så sätt att teorierna har applicerats i den urbana miljön och enligt uppsatsens frågeställning.

Clare Cooper Marcus och Carolyn Francis (1990) har skrivit *People place design guidelines for urban open space* där de diskuterar komponenter som gestaltningen av platser bör behandla. Även Cliff Moughtin (2003) skriver i boken *Urban Design: Street and Square* om olika komponenterna och metoderna som behövs bearbetas vid en analys av arkitektur. Moughtin är professor i planering vid Queens universitet i Belfast och universitetet i Nottingham. Han har skrivit flera böcker om urban design.

Steen Eiler Rasmussen är professor i Arkitektur vid Kungliga Konstakademien i Köpenhamn, och har skrivit böckerna *Experience architecture* (1964) och *Towns and buildings* (som nämns ovan). Rasmussen har oftast byggnadsarkitekturen som utgångspunkt i sina teorier, men teorierna är generella och kan tillämpas inom hela arkitekturen.

Jan Gehl är arkitekt och professor vid Kungliga Konstakademien i Köpenhamn och har lång erfarenhet kring staden och dess liv, böcker denna studie behandlar av honom är: *Livet mellem husene* (2003), *Nye byrum* (2000).

Sven-Ingvar Andersson är även han professor vid Kungliga Konstakademien i Köpenhamn och har en gedigen erfarenhet av landskapsarkitektur i både Sverige, Danmark och flera andra länder. De böcker som behandlar Anderssons landskapsarkitektur och teorier är: utställningskatalogen *Sven-Ingvar Andersson – Havekunstens idé* (2004), artikeln *Parkeerne – det kommunale grønne* (1981) och Anne Whiston Spirns artikeln *Texts, landscapes, and life* (1994).

Kevin Lynch och Vitruvius är liksom Rasmussen, Gehl och Andersson, stora personer inom arkitektur världen. Lynch är mest känd för sin analys metod, *Lynchmetoden*. I denna studie har hans bok: *The image of the city* (1975) använts. Vitruvius levde och verkade under romarrikets stortid och de texter och böcker som använts i denna studie av honom är: *Arkitekturens beståndsdelar* och *Ten books on architecture* (2008, översatta av Professor Morgan).

Begreppsavgränsning

För att förstå denna studie är det viktigt att redan nu tydligt göra en avgränsning kring ordet torg. I det engelska språket kan man möta en mängd olika begrepp som alla på något sätt berör ordet torg, antingen som funktion eller som fenomen, därför har de engelska begreppen: square, plaza, open space samt space direktöversatts till det svenska ordet torg i denna studie. Dessa begrepp är de som legat till grund för hela uppsatsen.

Definition av begreppet torg

Denna studie syftar till att ta reda på torgets funktion i de urbana miljöerna, och för att studien ska få en tydlig grund definieras först begreppet torg. Svenska akademien skriver: "I centrala delar av stad, samhälle och dylikt, större, öppen, av bebyggelse omgiven, avgränsad, för allmänheten fritt tillgänglig plats." (*Svenska Akademiens ordbok*, 2010, [online]) Svenska akademien fortsätter sin definiering av torg med att specificera torget som en handelsplats, mötesplats samt en plats för offentligheten att samlas.

Boverket skriver i rapporten *Hållbara städer och tätorter i Sverige* (2004, s. 32) att de ser torgen som städernas vardagsrum. De hänvisar till en tabell över hur gator och torg används idag gjord av Stephen Marshall, enligt tabellen är det följande aktiviteter som sker på torgen: "sociala aktiviteter, sightseeing m.m., lek, fotgängare som stannar upp för att delta i en gatuaktivitet" (*Hållbara städer och tätorter i Sverige*, 2004, s. 71)

Jan Torsten Ahlstrand definierar torg i boken *Arkitekturtermer* som: "Öppen plats med avplanad, vanligen stensatt yta i en stad eller annan tätort, speciellt om en (ursprungligen) för handel (marknad) avsedd plats. Torg har ofta en geometriskt regelbunden planform." (Ahlstrand, 1969, s. 173). Ahlstrand väljer att definiera begreppet torg med både funktion, material och form.

Cliff Moughtins definition av torg är däremot uppbyggd av torgets relation till byggnaderna runtomkring, i boken *Urban Design: Street and Square* skriver Moughtin: "A square or plaza is both an area framed by buildings and an area designed to exhibit its buildings to greatest advantage." (Moughtin, 2003, s. 87).

Det finns som förstått av bredden på de fyra definitionerna ovan, en mängd olika tolkningar och definitioner av begreppet torg. Den här studiens definition av begreppet torg är en mix mellan de fyra definitionerna, torget ska vara:

1. Beläget i staden eller tätorten.
2. En hårdgjord yta.
3. En öppen yta begränsad av omgivande bebyggelse.
4. Ett vardagsrum för allmänheten.
5. En marknad och handelsplats.

Torget genom tiderna

Den "torglösa" tiden, antikens Agora och Forum

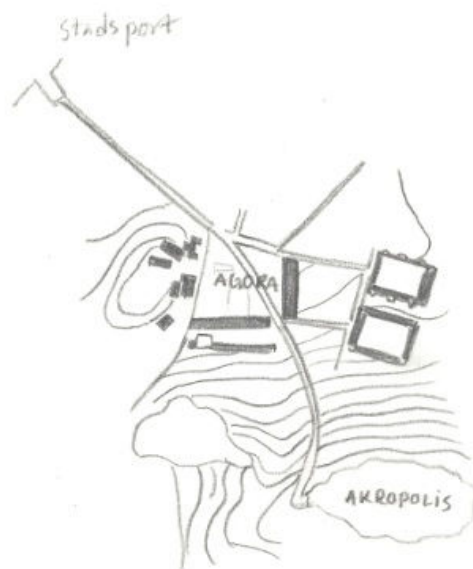
Redan 2500 år före Kristus fanns det planerade städer i Indien (Zucker, 1959, s. 20). Zucker fortsätter dock att skriva att inga av dessa första planerade städer, varken de indiska, egyptiska eller mesopotamiska städerna, hade planerade publika torg. Anledningen var att det varken politiskt och socialt sett behövdes, det fanns enligt Zucker (1959, s. 26) inget behov av att invånarna skulle ha en gemensam yta att träffas på.

De första publika torgen kom att anläggas i de antika städerna runt 500 år före Kristus, och kallades för agora (Zucker, 1959, s. 19). Enligt Zucker (1959, s. 26) var agororna efterträdare till de grekiska städernas Akropolis, som var en inmurad stad i staden ofta placerad på en kulle (Ahlstrand, 1976, s. 7), och fungerade som den heliga samlingspunkten för staden (Zucker, 1959, s. 26). Allteftersom agororna fick mer utrymme i och med utvecklingen av städerna tappade Akropolis sin funktion. Zucker (1959, s. 31) menar att agororna stod för det nya medan Akropolis stod för traditionen. Ett exempel på hur en agora kunde se ut är Agoran i Athen, se *figur 1*, som är en av de mest kända. På skissen tydliggörs den centrala placeringen av Agoran, de återkommande arkadgångarna längs med sidorna av torget samt den ickebefintliga hänsynen till omkringliggande topografi.

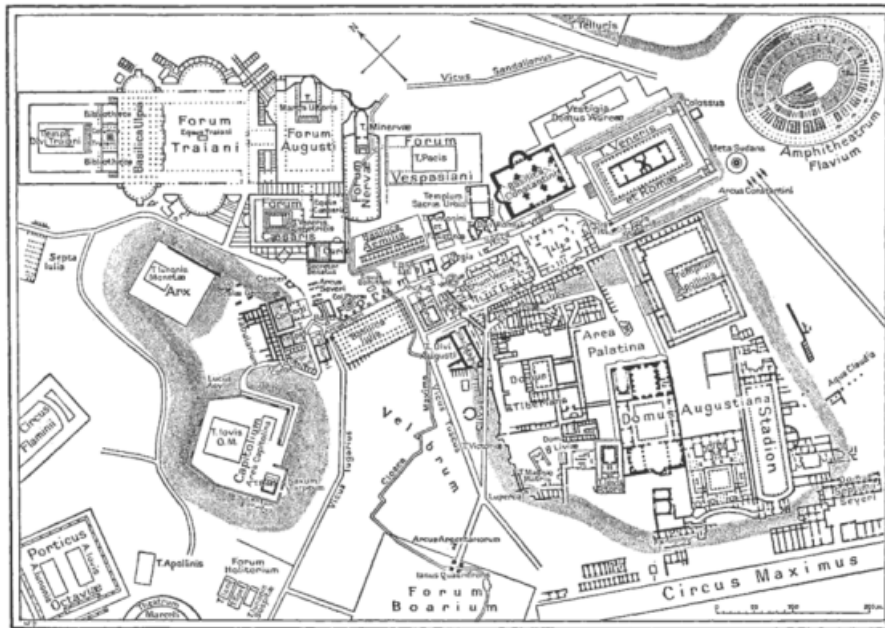
Grekerna bortsåg helt från att försöka anpassa sina städer till den befintliga topografen, för dem handlade om att placera ut sina byggnader och strukturer i ett bra sammanhang gentemot varandra (Zucker, 1959, s. 44). Agororna fick dock alltid en central placering eftersom grekerna enligt Zucker ansåg att dessa platser var städernas fokuspunkter, se *figur 1* för hur agoras placering kunde se ut i förhållande till stadsmur och Akropolis. Den tvingade placeringen gjorde att agororna blev orreguljära till formen, och de kom till största del att definieras av byggnaderna runtomkring (Zucker 1959, s. 31). Efter en tid fick dock agororna en alltmer reguljär och planerad form på grund av att agorornas roll förstärktes och blev viktigare. Michael Webb skriver i *The city square* (1990):

Aristotle credited architectphilosopher Hippodamus with designing the first such agora – a perfectly rectangular space measuring 400 by 540 feet, surrounded by stoas (porticoed civic buildings) with a single street entry – in his native city of Miletus, as early as the 5th century BC. (Webb, 1990, s29)

Enligt Zucker (1959, s. 62) såg grekerna alltså torgen som objekt att knyta ihop byggnader med; romarna däremot såg byggnaderna och fasaderna runt ett torg som en förlängning av torget. De romerska torgen kallades fora och fungerade precis som de grekiska agororna, som en publik plats för sammanslutning och en plats för handel (Zucker, 1959, s. 49). Ett känt romerskt forum är Forum Romanum i Rom, se *figur 2*. De större romerska städerna hade flera fora, ett huvudtorg och flera mindre kompletterande torg för diverse handel (Zucker, 1959, s. 53), vilket syns tydligt i bilden över Forum Romanum.

Figur 1. Agora, Athen
(Illustration: Marit Hedlund efter Paul Zucker, 1959)

Figur 2. Forum Romanum, Rom (Wikipedia)

Romarna var tvärtemot grekerna mycket måna om att anpassa sina städer och strukturer till den övergripande topografin på platsen, samtidigt som städerna var uppbyggda av symmetri och axlar (Zucker, 1959, s. 45-60). De placerade in rektangulärt planerade fora i städerna på liknande sätt, och lät endast de viktiga byggnaderna och topografin spela roll för utformningen. Enligt Zucker (1959, s. 60) var romarnas övergripande mål att hela tiden skapa en tydligt definierad yta.

Medeltidens torg

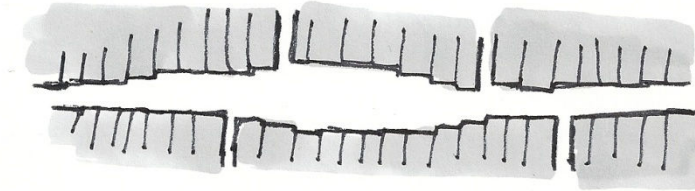
Under medeltiden fick städerna i Europa helt nya krav och behov. Zucker (1959, s. 71) beskriver medeltiden som en tid då folket både ägnade mer tid åt religionen och till det materiella livet, och han menar att detta var något som syntes tydligt inom arkitekturen och stadsplaneringen. Enligt Zucker (1959, s. 67-71) kan städerna under medeltiden delas in i fyra olika typer av städer:

1. De romerska städer som förtätades och utvecklades för att passa medeltidens behov och krav.
2. De städer som växte upp runt ett slott eller e.d.
3. De städer som placerades eller växte fram på en strategisk och logisk plats, exempelvis vid vatten eller en större väg.
4. De städer som byggdes upp helt från grunden efter en genomarbetad plan.

Städerna under medeltiden beskrivs generellt som täta och oregelbundna, byggnaderna låg tätt och lämnade trånga ytor kvar för gator och folkliv (Zucker, 1959, s. 64). Torgen blev enligt Zucker räddningen i dessa städer, de blev andningstillfällen som gav luft och paus i den täta strukturen. Michael Webb (1990, s. 65) drar det så långt till att hävda att de medeltida städerna var beroende av torget. Det var på torget som folket möttes och umgicks, och det var på torget som de firade eller startade sina uppror, det var även där de samlades för att lyssna på teater eller musik. Anledningen till varför folklivet på torget under medeltiden fungerade så bra, var på grund av att folk under medeltiden inte hade någon annanstans att ta vägen för sitt dagliga liv. De var tvungna att handla och uträtta sina ärenden på torget och i stadens brus. (Webb, 1990, s. 176).

Enligt Zucker (1959, s. 75) kan man dela in torgen på medeltiden i sex grupper:

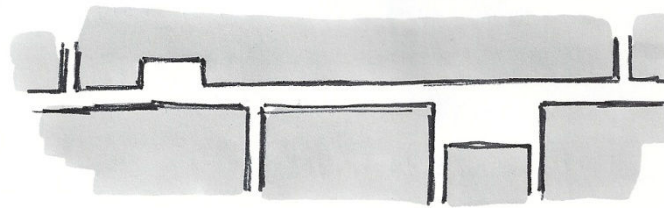
1. Torget som gatan. Zucker menar att då de flesta städer med denna typ av torg var beroende av rörelsen på gatorna blev detta en naturlig utveckling av de oplanerade städerna. Den här typen av torg blev med tiden så accepterade att de även kom att användas i de planerade städerna (Zucker, 1959, s. 75), se *figur 3*.

Figur 3. Torget som gatan.

(Illustration: Marit Hedlund efter skisser av Paul Zucker, 1959)

2. Torget som uppstod likt en förlängning av gatan. Detta torg fick en lugn och trafikfri miljö, men ändå en mycket central och exponerad plats (Zucker, 1959, s. 77), se *figur 4*.

Figur 4. Torget som uppstod likt en förlängning av gatan.

(Illustration: Marit Hedlund efter skisser av Paul Zucker, 1959)

3. Torget vid stadsporten. Webb (1990, s. 40) beskriver dessa torg som marknader för både de som bor i städerna och för de som bor utanför staden.
4. Torget som växte upp i städernas mittpunkter, en logisk lösning då städerna var beroende av handeln (Zucker, 1959, s. 79). A. E. J. Morris understryker handelns vikt i städerna i *History of urban form* (1994, s. 99) genom att beskriva hur handeln pågick runt om i hela staden, även om det fanns specifika torg i syfte av att vara marknadsplatser.
5. "Paradiset", den yta som placerades framför kyrkorna. Detta torg skiljde sig mycket från de övriga marknadstorgen på så sätt att paradiset inte var en handelsplats, utan en plats för möten och interaktion (Zucker, 1959, s. 80).
6. Torgen som knöts ihop till ett stråk. Zucker (1959, s. 83) beskriver hur detta gav staden en tydligare struktur och ökade förståelsen för respektive torgs funktion.

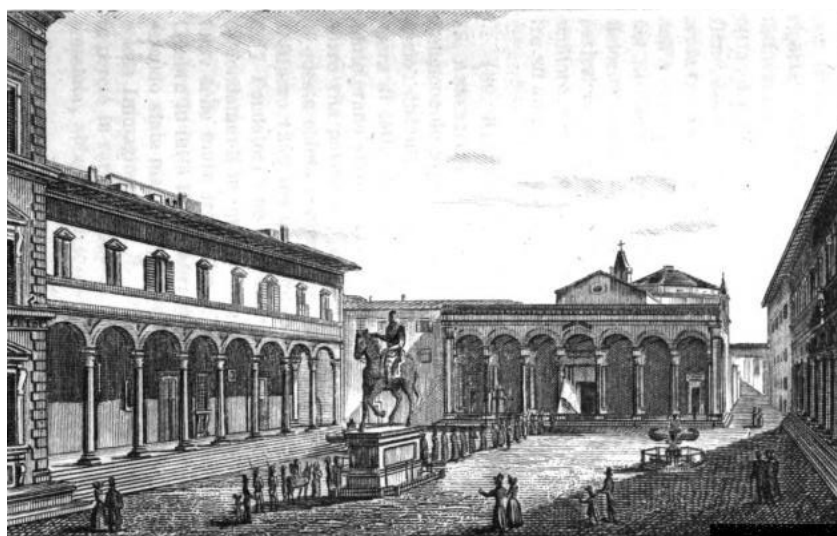
Renässansens torg

Renässansen var en tid då planering av städerna på allvar började tillämpas och diskuteras. Nu skulle medeltidens charm och täta städer ersättas med tydliga strukturer och ordning. För att nå upp till sina krav på ordning och struktur i städerna inspirerades de av de antika idéerna kring stadsplanering (Zucker, 1959, s. 99-100), och speciellt av antikens användning av regelbundenhet och mätningsteknik. Generellt kan man säga att stadsplaneringen under renässansen blev tvådimensionell. Planerna över städerna var välstrukturerade och tydliga, men dock utan direkt

tanke på stadens invånare och gatulivet (Zucker, 1959, s. 123). Zucker (1959, s. 101) menar att renässansens användning av de antika idéerna var nytänkande, deras sätt att ta hänsyn till topografin är bara ett exempel på detta. Renässansens städer var uppbyggda av symmetri, försvar och ett tydligt rutnätssystem (Zucker, 1959, s. 109), och det går tydligt att urskilja tre huvudingredienser i en renässansstad: raka huvudgator, ett rutnätssystem uppdelat i mindre kvarter och de slutna torgen (Morris, 1994, s. 159).

Torgen fick en allt viktigare roll i städerna under renässansen. De planerades nu in redan från början för att anpassas till stadens struktur och inte på ett slumpartat vis som under medeltiden. De användes som element för att knyta ihop städernas strukturer (Zucker, 1959, s. 108-109). Torgen användes även som stadsförstorande objekt (Morris, 1994, s. 163). Relationen mellan torget och dess inredning var även viktig under renässansen och Zucker (1959, s. 141) menar att det var torg som byggde upp omgivningen, och att byggnaderna runtomkring var underordnande torgets yta och utbredning. För att knyta ihop torget med dess omgivning användes exempelvis arkadgångar längs med torgens sidor, det var även vanligt med fontäner och andra monument för att visa värdet av platsen (Zucker, 1959, s. 148). Ett av de första renässanstorgen är Piazza di SS. Annunziata i Florens, *se figur 5*, med tydliga upprepande arkadgångar på sidorna av torget, statyer och fontäner (Zucker, 1959, s. 112). Enligt Morris (1994, s. 163-164) går det tydligt att delar in renässansens torg i tre grupper:

1. Trafiktorget som en plats som både kunde användas som trafikfördelare och som den ultimata platsen att placera en staty av kungen på.
2. Bostadstorget som saknade ett monumentalt uppdrag men som servade de boende i kvarteret.
3. De allmänna torg som oftast placerade i anslutning till betydelsefulla byggnader, så som kyrkor och slott.

Figur 5. Piazza di SS. Annunziata, Florens. (Wikipedia)

Torgen under barocken, klassicismen och slutet av 1800-talet

Tiden efter renässansen kan delas in i två riktningar: barocken, som en storslagen och överdriven fortsättning av renässansen, och klassicismen vars användning av antikens tankar och idéer även den kan ses som en fortsättning av renässansen (Zucker, 1959, s. 144).

Barocken lyckades med det renässansen inte lyckades med, att ta ut svängarna och skapa tydliga och starka rumsligheter (Zucker, 1959, s. 233). Zucker (1959, s. 188) menar att barocken lyckades skapa den övergripande och sammanknyttande strukturen genom tillämpning av axlar och vida vyer. De oändliga vyernas syfte var både att ge besökaren en känsla för stadens helhet

Figur 6 Piazza del Popolo, Rom.
(FOTO: Marit Hedlund 2007-11)

Figur 7. Piazza Vittorio Veneto, Turin (Wikipedia)

och sammanhang och för att förvåna besökarna (Zucker, 1959, s. 233). Torgen under barocken var uppbyggda på liknande sätt som städernas övergripande struktur; volym och massa skapade stora öppna ytor (Zucker, 1959, s. 180). För att visa att torgen var viktiga delar av städerna knöts de ihop med axlar och stora paradgator. Ett exempel på ett torg från den tidiga barocken är Piazza del Popolo i Rom (Zucker, 1959, s. 148), från torget går två axiala gator ner mot resten av staden, *se figur 6*.

Barockens tredimensionella tankar om staden och dess struktur skiljer sig mycket från klassicismens tvådimensionella tänkande. Klassicismen hade som en följd av detta problem med att skapa attraktiva torg (Zucker, 1959, s. 161). De antika arkitektoniska elementen som återupptogs under renässansen och klassicismen fick nya syften, och Zucker (1959, s. 164) menar att de antika rumsbildande elementen under klassicismen istället syftade till att vara estetiskt tilltalande. Piazza Vittorio Veneto i Turin är ett exempel på ett typiskt klassicistiskt torg (Zucker, 1959, s. 164), *se figur 7*. Torget har en tydlig axial struktur, är tydligt rektangulärt, stort, strikt och är långt ifrån den mänskliga skalan.

Hela 1800-talet var en tid då man med hjälp av arkitekturen ville visa upp sin makt och politik. Den centraliserade enväldespolitik som fördes i Europa syntes tydligt i arkitekturens övergripande struktur och element. Varken barocken eller klassicismens huvudsyfte med torgen var att skapa platser för människor, utan syftet var för maktinnehavarna att visa och skryta om sin makt (Morris, 1994, s. 160). Zucker (1959, s. 148) talar om en dynamisk och riktad rörelse för att öka framkomligheten och maktuppvisningen i städerna. Hausmann genomförde en sådan dynamisk riktad rörelse vid omstruktureringen av Paris i mitten av 1800-talet, stora kvarter revs för att ge plats åt boulevarder och öppna ytor (Rasmussen, 1997, s. 167). Tanken bakom omstruktureringen var att öppna upp stadens täta medeltidstruktur och ge stadsinvånarna ett bättre liv. Effekten blev dock en annan och livet i Paris blev ännu trängre och fattigare. Klyftorna mellan rika och fattiga ökade ytterligare (Rasmussen, 1997, s. 167). Svedberg skriver:

Det har sällan funnits skäl att riva ett hyreshus från senare delen av 1800-talet av tekniska skäl, även om sådana gärna åberopats. Bristerna i denna bebyggelse hänförs sig istället till planlösningarna och de trånga, mörka gårdarna. (Svedberg, 1988, s. 105)

Camillo Sitte, en av 1800-talets mest kända arkitekturteoretiker enligt Svedberg, var en av dem som tydligt tog avstånd från detta nya sätt att lägga ut rutnåtsplaner över de gamla stadskärnorna (Svedberg, 1988 s. 101-102). Sitte menade att medeltidens slutna rum skulle återupptas och på så sätt skapa livfullhet i städerna och på gatorna igen. Sitte ansåg att stadsplanerna skulle återfå tänket om en "homogen utformning och stadsmässig helhet" (Svedberg, 1988, s. 104).

Torget på 1900-talet och torget idag

Den trångboddhet som dominerade i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kan ses som en anledning till varför gatulivet under denna period fungerade väl. Människorna som bodde i städerna levde trångt i små lägenheter, vilket kan ha gjort det lättare att umgås utomhus än inomhus (Gehl, 2007, s. 4). I och med att ekonomin stärktes under den senare delen av 1900-talet gynnades utvecklingen och ett nytt socialt liv blev möjligt. Folk behövde inte längre vistas utomhus, utan kunde bo större och friare (Gehl, 2007, s. 4).

Gehl skriver om två utvecklingar som speciellt påverkade de urbana torgen under 1900-talet. Den ena var den ”Moderna rörelsen” runt 1920 som förespråkade ett renare och hälsosammare liv. Enligt dem var torget inte tillräckligt hälsosamma, utan istället skulle stadens invånare mötas i de urbana parkerna. Den andra utvecklingen som påverkade torgens utformning var bilen. Under en kort period intogs städerna plötsligt av en enorm mängd bilar. De flesta torgen byggdes under 50-talet om till parkeringsplatser för att möta de nya behoven i bilens kölvatten (Gehl, 2007, s. 4). Städernas publika och sociala liv fick ta smällen av detta och under en viss period försvann nästan allt socialt liv i städerna. Under 60-talet började en viss förändring att ske, gator stängdes av för trafik och de första gågatorna introducerade. Köpenhamns Ströget var en av de första gågatorna i Europa (Gehl, 2007, s. 5). Boverkets rapport *Hållbara städer och tätorter i Sverige* (2004, s. 72) påvisar att det idag är önskvärt med en ”parkeringspolicy för staden” som garanterar att en del av torget faktiskt återigen blir tillägnade människan och fotgängaren, vilket är helt i linje med Gehls resonemang.

Boverket (*Hållbara städer och tätorter i Sverige*, 2004, s. 12) beskriver vidare hur dagens städer behöver utvecklas för att nå upp till att bli hållbara städer. Vi behöver utveckla och förstärka våra befintliga stadskärnor för att inte ta för mycket av marken i anspråk, och vi behöver en stadsförnyelse som sker genom utveckling av det som redan finns för att få en hållbar utveckling. Detta skapar fler attraktiva platser samtidigt som det ger invånarna en bättre livskvalitet (*Hållbara städer och tätorter i Sverige*, 2004, s. 21). En av de specifika punkter Boverket tar upp är utvecklingen av gaturummet och torget. De skriver: ”[...] ökat utbud av kultur och mötesplatser ger högre social och kulturell livskvalitet[...]” (*Hållbara städer och tätorter i Sverige*, 2004, s. 12). Det behövs alltså idag en fortsatt utveckling av torget för att helt komma bort från 50-talets bilinvasion och dess inverkan på torget. Det finns idag många torg som är både parkeringsplatser och marknadsplatser. Mårtensstorget i Lund fungerar på förmiddagen som handels- och marknadstorg, medan det på eftermiddagen och kvällen fungerar som parkeringsplats. Det här sättet att dela upp torg är en utveckling i rätt riktning, mot ett mer socialt torg och bort från de torg där parkeringen dominerar helt.

Torget intryck – Upplevelser och användning av torgen idag

Människan och torget

Kaplan och Kaplan menar att en plats är mer än bara dess fysiska objekt, det är även människorna som vistas på platsen, den övergripande strukturen och platsens möblemang. Alla dessa aspekter spelar in på hur vi reagerar och agerar på torget. Det är även dessa aspekter som avgör om och hur vi minns platserna och torget (Kaplan och Kaplan, 1998, s. 8-9). En plats som tilltalar oss minns vi lättare, Mead menar att det beror på att vi människor tilltalas mest av de platser som berör våra känslor (1934, s. 245). Det innebär att vi attraheras av platser på liknande sätt som vi attraheras av andra människor. Claude Lévi-Strauss har tagit fram teorin *strukturalism* som bland annat tar upp vårt sätt att ta in omgivningen binärt, det är antingen eller. Antingen tilltalas vi av en plats eller så gör vi det inte. Vidare hävdar Lévi-Strauss att saker och ting runtomkring oss inte är vad vi tror att de är. Man skulle inte få samma svar om man bad två personer att beskriva en och samma plats. Varje individ tolkar och tar in platser på ett individuellt sätt (Low och Lawrence, 1990, s. 467-468).

Enligt Low och Lawrence-Zúñiga (2003, s. 20) finns det två sätt att se på torget: det rent fysiska sättet och det symboliska sättet. Det symboliska synsättet är det som skapar våra behov i staden medan det fysiska synsättet är våra behov. De menar att våra behov, de sociala produkterna i stadsplaneringen, bestäms av hur folk upplever platsen, vilket i sin tur sker genom folkets sociala utbyten, deras minnen, bilder, dagliga användning och hur de tar tillvara sina erfarenheter för att ge platsen en mening. När en person möter en ny plats reagerar denne med sina tidigare erfarenheter och känslor, sitt sinnestillstånd, sin självkänsla, sina tidigare sociala relationer och sitt kulturarv (Low och Lawrence-Zúñiga, 2003, s. 2). Miles Richardsons teorier om *cultura* och *listo* beskriver detta lite djupare genom att visa skillnaderna mellan kulturella beteenden på olika platser. Han menar att man på torget agerar utifrån ett sociologiskt korrekt beteende, *cultura*, och på marknadsplatsen använder man istället sin smarta och klarsynta sida, *listo* (Richardson, 1982, s. 85-86).

Low och Lawrence-Zúñiga fortsätter att förklara att stadens form, den faktiska gestaltningen är processer av våra behov, de sociala produkterna, och processerna i sin tur är de som genererar funktioner och ger mening i den urbana miljön (2003, s. 20). Staden kan ses som ett pågående kretslopp, där människorna först skapar behoven för att sedan utnyttja dem vilket i sin tur leder till att nya behov uppstår. Det finns varken en början eller ett slut. Frågan är: vad kom först hönan eller ägget? I just denna fråga får man gå tillbaka i historien. De skrevs tidigare i uppsatsen att de första torget anlades under antiken, och att behoven av torg inte funnits tidigare. Behoven av torget uppstod alltså när stadens invånare saknade gemensamma ytor för att hålla möten och diskussioner. Torgens uppkomst grundar sig alltså på ett behov hos folket som i sin tur skapats av tidigare erfarenheter och upplevelser.

Människan på torget

Enligt Jan Gehl kan man dela in utomhusaktiviteter i tre grupper: den tvungna, den frivilliga och den sociala. Den tvungna utomhusaktiviteten är de nödvändiga behoven, de aktiviteter som de flesta måste göra, som att jobba, handla och uträtta nödvändiga ärenden. De frivilliga utomhusaktiviteterna sker endast när utomhusmiljön är lämplig och anpassad till våra behov och krav, då vill vi vistas utomhus. Social utomhusaktivitet sker under den tid som vi vistas utomhus bland andra människor. Den sociala aktiviteten blir alltså beroende av att de båda andra typerna av utomhusaktiviteter fungerar bra (Gehl, 2003, s. 7). Det betyder alltså att det är nödvändigt att tänka in alla dessa aktiviteter för att skapa det socialt fungerande torget.

William H. Whyte (1980, s. 21) skriver i *The social life of small urban spaces* att när folk möter någon de känner stannar de gärna upp och pratar mitt i strömmen av folk, utan att bry sig om att de är i vägen. Vi människor är inte rädda att vara i vägen utan snarare lockade av att vara i

centrum, dock inte så pass mycket att vi får all uppmärksamhet och blir till objekt för allas blickar. Whyte fortsätter resonemanget med att beskriva hur människor på torg gärna vistas och hänger vid tydliga och fasta objekt, likt fontäner och dylikt. (Whyte, 1980, s. 21). Anledningen till att människor gärna uppehåller sig längs kanterna av öppna ytor är att kanterna erbjuder en tydlig överblick som i sin tur ger kontroll, och den psykologiska effekten av att ha skydd i nacken ökar tryggheten, menar Gehl (2004, s. 141). Ett liknande resonemang har Kaplan och Kaplan när de skriver om hur både människor och djur skyr stora och öppna ytor. De menar att människan vill kunna dra sig undan, människan vill se men inte synas (Kaplan och Kaplan, 1998, s. 115).

När det börjar bli kväll och mörkt ute blir torgen och gaturummen glesare på folk. Människor känner sig oftare otrygga när mörkret smyger på än i fullt dagsljus. Mindre folk på gatorna gör oss ju ännu mer osäkra och en negativ spiral är igång (*Hållbara städer och tätorter i Sverige*, 2004, s. 104). Att skapa platser som är attraktiva dygnet runt blir viktigt för att få ett välfungerande gatuliv. Boverket skriver i *Hållbara städer och tätorter i Sverige* (2004, s. 137) att de tror att ett ökat underhåll av torget skulle leda till en mer attraktiv plats och på så sätt även en mer utnyttjad plats.

Torget som en plats för social interaktion

Rasmussen skriver: "Man is less lonely when he feels that he is a part of a general movement. People who get together for a common purpose try to appear as much alike as possible." (1964, s. 32). Torgen har kanske en bra och fungerande funktion idag som mötesplats mellan likasinnade? Vi människor är ju rationella varelser som behöver ett kontinuerligt socialt utbyte för att må bra (Mead, 1934, s. 201). Whyte menar att vi människor dras till andra människor, och menar vidare att desto fler grupper man kan locka till en plats desto fler människor kan mötas (1980, s. 18). Detta är helt i linje med att vi människor även behöver en stor variation av olika umgängestyper för att må bra (Gehl, 2003, s. 15). Gehl menar att människan behöver uppleva både ensamhet och gemenskap för att må bra. Dessutom menar han att människan behöver mellantinget mellan dessa motpoler, människor behöver de flyktiga möten och relationer som uppstår i stadsrummet för att väga upp våra övriga relationer och situationer (Gehl, 2003, s. 15).

Det krävs en god förståelse för aktiviteten och rörelsen på den specifika platsen för att kunna skapa en attraktiv mötesplats (Low och Lawrence-Zúñiga, 2003, s. 5). Low och Lawrence-Zúñiga skriver vidare att antropologer allmänt anser att koncepten vid gestaltning bör vara mer fokuserade kring aktivitet än ett rent fysiskt objekt (2003, s. 5). Barockens monumentala torg med statyer av kungar skulle alltså enligt detta resonemang inte vara lika attraktiva mötesplatser som de torg där fokus istället ligger på rörelsen. För att konkretisera detta ytterligare kan man jämföra Stortorget i Malmö som har en staty i mitten av torget, med Gustav Adolfs torg, *se figur 8*, där rörelsen istället har varit i fokus vid gestaltningen. De båda torgen är relativt stora och båda är centralt belägna, deras lokalisering är alltså jämbördig. Det man dock kan se är att Gustav Adolfs torg är ett livfullt torg med mycket rörelse, marknadshandel, affärer och mycket människor. Stortorget däremot är ett ganska öde torg. Det är egentligen konstigt att Stortorget uppfattas som öde när det ligger närmare centralstationen än vad Gustav Adolfs torg gör. Ett bevis på att Stortorget faktiskt saknar det där extra som skulle göra torget mer attraktivt, var när Malmö stad under hösten placerade in ett pariserhjul mitt på torget, med syftet att locka fler besökare. Problemet är ju bara att detta återigen blir ett nytt objekt som placeras dit. Det Malmö stad bör göra, liksom alla andra städer med icke fungerande torg, är att fokusera på rörelsen på torget. En rörelse skulle kunna vara hur människorna redan idag rör sig över ytan, hur de skulle kunna röra sig i framtiden över yta och varför de förbipasserande skulle vilja röra sig över ytan istället för bredvid. Frågan blir sedan hur detta kan förstärkas?

*Figur 8. Rörelsen på Gustav Adolfs torg, Malmö har förstärkts med hjälp av markmaterialet.
(FOTO: Marit Hedlund, 2010-03-22)*

Torget som symbol för demokrati eller makt

Torgen i städerna behövs förutom för socialinteraktion även för upprätthållning av demokrati. Low och Lawrence-Zúñiga (2003, s. 22) menar att folket måste kunna samlas för att demonstrera, protestera och göra sina röster hörda gemensamt. En grupp av människor överlever bättre och längre och skapar bättre band tillvarandra inom gruppen då de har en gemensam fiende (Mead, 1934, s. 207-208). Att skapa platser där stadens invånare gemensamt kan samlas och mötas är alltså ett sätt att skapa bättre levnadsförhållanden för invånarna. Arkitektur och stadsplanering är enligt Michel Foucault effektiva vapen för att visa fram sin makt eller politik (Low och Lawrence-Zúñiga, 2003, s. 31). Ett torg som utnyttjas i både demokratisyfte och i maktuppvisning är Himmelska fridens torg i Peking, troligen ett av världens mest kända torg. Det var på detta torg som Folkrepubliken Kina bildades 1949, men det var även på samma torg som studentdemonstrationerna 1989 slutade i en stor massaker (Mittens rike din guide till Peking och Kina, 2008, [online]).

Michel de Certeau menar att det ligger makt i att använda sig av strategier. Att göra tydliga uppdelningar och avgränsningar av ytor kan vara ett sätt att visa denna makt. De Certeau menar att det ger motsatt effekt av att använda taktik. Taktik går oftast ut på att välja genvägar och redan färdiga spår, och enligt De Certeau tror taktikern på en plats där konsumtionen spelar den största rollen. Det främsta målet är då inte längre att skapa en god plats för människan utan en plats som manipulerar besökaren och tvingar fram ett visst beteende (Low och Lawrence-Zúñiga, 2003, s. 31-32). Taktikern är troligen den person som endast är ute efter att visa sin makt och storhet.

Torget uttryck – Utformningen av torgen idag

Att förstå arkitektur

Det är viktigt att förstå vad som har betydelse inom arkitekturen, vad folk omedvetet reagerar på och tycker om, för att en god plats ska kunna gestaltas. En ökad förståelse för arkitekturen i allmänhet kan hjälpa till att förstå torgen, då den övergripande strukturen och omkringliggande arkitekturen alltid kommer att påverka torgets upplevelse, användning och utformning. En hög byggnad ger skugga, en tät bebyggelse skapar intimhet, en stilenlig bebyggelse ger en helhet osv. Det finns alltså många olika aspekter, förutom torgets utformning, som spelar in på torgets uttryck och som kan vara bra att ha i bakhuvudet vid gestaltning. Att förstå och uppleva arkitekturen på bästa sätt krävs användandet av rätt proportioner och skala. Det krävs även att arkitekturen ska ha en tilltalande rytm, mönster, färg och en förståelse för dagsljuset (Rasmussen, 1964). Cliff Moughtin har ett liknande resonemang om hur arkitekturen bör analyseras, och menar att begreppen: ordning, enhetlighet, balans, symmetri, skala, proportion, rytm, kontrast och harmoni är de viktigaste inom arkitektur (Moughtin, 2003, s. 59). Rasmussen och Moughtins teorier kan gemensamt sammanfattas i att de viktigaste aspekterna vid gestaltning är: proportion, rytm och struktur.

Torget syfte – mening, struktur och identitet

Enligt Cliff Moughtin finns det två metoder för att dela in torg, det ena är av dess funktion och den andra av dess form (2003, s. 87). Form och funktion är något även Kevin Lynch skriver, men han kallar det istället för struktur och mening, och lägger dessutom till identitet som en metod att definiera en plats. Identitet är de karaktäristiska drag en plats kan erbjuda sina besökare, och är det som gör platsen unik. Mening och struktur skapar en ökad förståelse av platsen genom att påverka våra känslor och tidigare erfarenheter (Lynch, 1975, s. 8). Gehl och Gemzøe (2000, s. 87) resonerar på liknande sätt som Moughtin och Lynch när de delar in dagens torg i fem grupper efter deras funktioner:

1. Det centralt belägna torget
2. Mötesplatsen med attraktiva funktioner
3. Promenadgatan
4. Trafikplatsen
5. Det monumentala torget

Det finns enligt Gehl och Gemzøe ytterligare ett sätt att dela in torgen på, nämligen efter deras form och tillkomst: Den första är de torg som bildas när byggnader rivs och det blir en yta över, dessa platser är ofta oklara och har ingen direkt koppling till närområdet. Det krävs ofta något extra på dessa torg, exempelvis en skulptur eller fontän. Den andra gruppen är de torg som skapades samtidigt som hela området skapas (Gehl och Gemzøe, 2000, s. 86). De här torgen har redan från början en god anledning till varför de uppkommit, och gestaltning är troligen anpassade till omgivningens behov och krav. Lynch resonemang kring torgets identitet är starkt förknippat med indelningarna som Gehl och Gemzøe gör, det vill säga att en plats känns och uppfattas olika beroende av vad den har för ändamål och hur den har uppkommit.

Steen Eiler Rasmussen jämför arkitektur med musik och menar med utgångspunkt i det, att arkitekturs viktigaste beståndsdel är identitet. Han beskriver hur musik ger olika ljud vid olika former på samma sätt som arkitekturen ger besökaren olika intryck vid olika former och material. Rasmussen skriver:

Thought it may be objected that, at any rate, you cannot hear whether or not it is good architecture, I can only say that neither is it certain you can see whether it is good or not. You can both see and hear if a building has character, or what I like to call poise. (1964, s. 236)

Rasmussen menar alltså att vi inte alltid kan se om det är bra eller dålig arkitektur, utan att det är något som vi känner. Vidare menar han dock att ett specifikt särdrag eller en speciell karaktär hos arkitekturen kan göra den unik och spännande, och att vi på så sätt lättare minns och tilltalas av den.

Att tänka på vid torgets utformning

Grundprinciper

Förutom vikten av de tre huvudsyftena: mening, struktur och identitet, enligt Lynchs, Gehls och Rasmussens diskussion ovan, menar Kaplan och Kaplan att gestaltningen av platser och torg handlar om fyra grundprinciper, som kommer att diskuteras vidare nedan under lämpliga rubriker (1998, s. 149):

1. Att platsen ska vara förståelig och begriplig
2. Att platsen ska ha något att utforska
3. Att platsen ska ha en lugn och behagfull del
4. Att platsen ska vara en produkt av brukarmedverkan

Brukarens roll i gestaltningen

Kaplan och Kaplans fjärde princip vid gestaltning handlar om vikten av att låta folket som vistas nära och på platsen få vara med i gestaltungsprocessen (1998, s. 158). George H. Mead (1934) formulerar i boken *Mind, Self and Society* behovet av att anpassa platser till dess användare genom att skriva:

The ideal of human society is one which does bring people so closely together in their interrelationships, so fully develops the necessary system of communication, that the individuals who exercise their own peculiar functions can take the attitude of those whom they affect.” (Mead, 1934, s. 327)

Mead menar alltså att idealsamhället uppstår när brukaren och dennes behov är en del av gestaltningen. Sven-Ingvar Andersson (1981, s. 84) skriver i artikeln *Parkerne – det kommunale grønne* att det är viktigt att se till vad folket på platsen har för behov med området. Vad är det folket saknar? Andersson menar vidare att det är först efter man fått brukarens krav och behov fastställda, som man kan börja passa in platsen till stadens övergripande struktur (Andersson, 1981, s. 84). Brukarens åsikter är alltså arkitektens lag.

Ekologi

Sven-Ingvar Andersson menar att landskapsarkitektur är beroende av estetik. Han hävdar vidare att landskapsarkitekturen är den enda professionen som kan handskas med både design och ekologi, och därför är landskapsarkitekten tvungen att kombinera dessa två aspekter (Spirn, 1994, s. 113). Ekologi och grönska är alltså aktningvärt att diskutera med avseende på utformning av torg, då det ofta är landskapsarkitekten som gestaltar just torget. Andersson är en person som levde efter sin lära när han gestaltade Gustav Adolfs torg i Malmö 1995-97, han kombinerade då just grönska med hårdgjorda ytor som en förlängning av de gröna ådror av parker som går genom Malmö. Kombinationen mellan park och torg resulterade i det som idag är ett av Malmös mest populära torg (Andersson, 2004, s. 28). En intressant fortsättning på detta resonemang vore att i framtiden använda sig av gröna torg. Gröna torg skulle ha alla de egenskaper ett torg har, men istället för att vara hårdgjort som de flesta torgen är idag, får torget ett grönt golv. Dessa platser skulle ju både gå i linje med den ”Moderna rörelsen” från första hälften av 1900-talet och dagens debatt kring hållbara städer, dessutom skulle dessa gröna torg bli bra komplement till dagens befintliga parker i städerna.

Lokalisering

Utformningen är beroende av lokaliseringen. Ett torg placerat i en hörna mellan två större gator är en attraktiv plats. Ett torg placerat i en hörna mellan en stor och en mindre gata ger inte alls ger lika mycket exponering och passage, varpå det blir en mindre attraktiv plats. En torgyta mellan trottoaren och en byggnad kan vara både en positiv och en negativ placering av ett torg, beroende av hur det ser ut, dess funktion och andra detaljer runtomkring (Marcus och Francis, 1990, s.18). Däremot är ett torg som skär rakt igenom ett område oftast välfungerande. Folk passerar torget samtidigt som det finns chans att uppehålla sig i rummet, dock är denna typ av torg beroende av dess storlek. Ser man tillbaka i historien och till Piazza Vittorio Veneto, ser man ett tydligt exempel på ett torg som uppfyller kraven av att skära igenom ett område men vars dimensioner är oproportionerligt stora.

Att hitta rätt plats för torget är alltså viktigt, och kan göras genom lokalisering av en plats som attraherar en stor variation av grupper, samt en plats som inte konkurrerar med andra närliggande torg (Marcus och Francis, 1990, s. 18). Det ska även vara lätt för folk att se torget, folk ska bli lockade av att besöka det, placeringar av torg vid återvändsgator och i skymundan av bebyggelse bör undvikas (Marcus och Francis, 1990, s. 27).

Ett torg som varit mycket omdiskuterat på senaste tiden är Brunkebergstorg i Stockholm. Brunkebergstorg ligger mitt i centrala delarna av Stockholm några meter från Sergelstorg, bakom Kulturhuset och Gallerian. Idag är det en rätt öde plats, utan liv och rörelse fastän livet och rörelsen finns några meter bort. Vikten av torgets placering som Marcus och Francis skriver om är alltså otroligt viktig. Ett torg placerat bakom allt fungerar inte eftersom ingen ser och kommer i kontakt med torget. Den 4 februari i år kunde man i DN (*Dagens Nyheter*, 2010, [online]) läsa om hur Brunkebergstorg skulle få nytt liv. På Stockholm stads hemsida står det att: "Brunkebergstorg ska förvandlas från en livlös baksida till ett upplevelsetorg med aktiviteter, restauranger och kulturlokaler." (*Stockholm stad*, 2010, [online]) Nu är ju frågan om torget som ligger mitt i Stockholm men ändå på baksidan, kommer att bli ett attraktivt torg dit folk väljer att gå? Resultatet på detta återstår att se.

Funktion

Funktionen och aktiviteten på torget är precis lika viktig som rätt lokalisering, det måste finnas en anledning till varför man ska stanna upp och vistas på torget, en huvudattraktion, en attraktion som dessutom är kopplad till den specifika platsens behov (Marcus och Francis, 1990, s. 20). Här är det återigen intressant att se hur pariserhjulet på Stortorget i Malmö inte riktigt fungerade som den nya "attraktionen" som skulle locka fler besökare. Det gäller att hitta en lösning som svarar mot platsens behov.

En plats där även alternativa funktioner som att gå, stå, sitta, se, höra och tala gynnas blir oftast välanvända och fungerande platser. Dessa typer av aktiviteter leder till att fler människor möts på torgen, vilket i sin tur kan resultera i en ökning av andra aktiviteter (Gehl, 2003, s. 123). Det är även viktigt att redan från början tänka på eventuell ny service och potentiella funktioner som kan komma att bli aktuella för platsen i framtiden, så inga mindre lyckade efterhandskonstruktioner görs (Marcus och Francis, 1990, s. 25).

Form och proportion

När Rasmussen jämför arkitekturen med musik syftar han till att arkitekturens proportioner är lika viktiga som musikens proportioner, dock bara svårare att uppfatta och bedöma (1964, s. 104). Även Marcus och Francis (1990, s. 19) skriver om vikten av att anpassa proportionerna och storleken på torgen efter platsens behov. De menar att torget kan behövas delas upp i mindre enheter för att tillfredsställa och göra torgets besökare mer bekväma i situationen (Marcus och Francis, 1990, s. 29).

Att skapa förståelse av rummet gör att människor känner sig tryggare och mer bekväma i både nya och vana situationer (Kaplan och Kaplan, 1998, s. 150). Förståelsen av uterummet kan ökas genom att skapa ordning och struktur, vilket kan göras genom att dela upp rummet i mindre

enheter och skapa tydliga sammanhang. Denna tydlighet kan skapas genom: markmaterial, tydliga entréer, hierarkier av vägar, innehåll och möbleman, variation av öppna och slutna rum, landmärken och en övergripande sammanhängande struktur som även är kopplad till platsens omgivning (Kaplan och Kaplan, 1998, s. 150-152). En plats ska alltså enligt Kaplan och Kaplan ha både tydlighet och spänning för att vara attraktiv och tilltala oss människor. Det är en spännande kombination som troligen kräver ett grundligt förarbete kring platsens förutsättningar och behov för att bli riktigt välfungerande.

Jan Gehl menar att rätt dimensionering av torgen är nödvändig för att folk ska kunna och vilja röra sig fritt och obehindrat. Han beskriver hur en smal passage gör att folk måste stanna upp och gå på rad för att komma förbi, en sådan detalj motverkar rörelsen och livet på gatorna (2003, s. 125-126). Stadsrummet måste vara anpassat efter antal besökare, och relationen mellan byggnader och ytor måste dimensioneras i en mänsklig skala för att uppskattas och inte bli för skrämmande (Gehl, 2003, s. 133). Att anpassa torgens proportioner till antalet besökare var något redan Vitruvius argumenterat för, han menade:

The size of a forum should be proportionate to the number of inhabitants, so that it may not be too small a space to be useful, nor look like a desert waste for lack of population. To determine its breadth, divide its length into three parts and assign two of them to the breadth. Its shape will then be oblong, and its ground plan conveniently suited to the conditions of shows. (Vitruvius, 2008, s. 116-117)

Vitruvius förespråkade alltså att torgens storlek skulle vara i proportion till antal besökare. Han menade även att det fanns en specifik regel kring hur proportionerna skulle se ut och rekommenderade utifrån det den avlånga formen. I *Arkitekturens beståndsdelar* skrev Vitruvius (2005, s.196) om vikten av att använda proportioner in i minsta modul och han hävdar att det rätta sättet att skapa arkitektur är att låta ett mått fungera som mall för hela arbetet. Angående mall och mått så har det ”gyllene snittet” tagits upp och använts flitigt under renässansen, men även av Le Corbusier under 1960-talet (Rasmussen, 1964, s. 106). Le Corbusier skriver likt poesi kring detta i *Vår bostad*:

Naturen – den evige läromästaren. Arkitektur, stadsplanering, definition av funktionerna, klassifikation av funktionerna – en hierarki. Arkitektur, stadsplanering = ett biologiskt system. En fulländad harmoni kröner ett komplicerat verk med fullkomligt avstämda funktioner. (Le Corbusier, 1976, s. 80-81)

Le Corbusier inspirerades av det gyllene snittet när han studerade människans proportioner i förhållande till byggnader och arkitektur. Studierna resulterade i en modell kallad ”Le Modulor”, och var enligt Le Corbusier de sanna måtten för att bygga vackra och funktionella platser och byggnader (Rasmussen, 1964, s. 114-115). Rasmussen kritiserar Le Corbusiers synsätt och andra som har liknande, när han skriver:

In other words, architecture has its own, natural methods of proportioning and it is a mistake to believe that proportions in the visual world can be experienced in the same way as the harmonic proportions of music. (Rasmussen, 1964, s. 125-126)

Rasmussen menar alltså att det inte finns någon sanning om proportioner. Att ett objekt har bra och fungerande proportioner i ett sammanhang betyder inte att det fungerar på all ställen och i alla kontexter.

Innehåll och möbleman

I avsnittet om lokaliseringen ovan har vikten av torgets position i staden och i området diskuterats. På liknande sätt kan man tänka sig att det är viktigt att innehållet och möblemanget på torget får en bra struktur. Gehl kan tänkas ha just detta i tankarna då han beskriver hur människan alltid väljer den snabbaste vägen för att komma fram (2003, s. 133). Objektens

placering på torgen får då en viktig roll för att underlätta rörelsen. Detta leder i sin tur till att det blir nödvändigt att vid gestaltning av torg ha i åtanke hur människor rör sig på öppna ytor och på den specifika platsen. Låga rabatter eller gräsytor som placeras ut mot stråk kan vara i riskzonen för att bli nedtrampade, likaså alltför stora gräsytor (Gehl, 2003, s. 129).

Både Gehl och Kaplan och Kaplan talar om vikten av att använda ett genomtänkt markmaterial vid gestaltning av torg för att visa hur man ska röra sig och för att skapa olika rum och karaktärer på ett torg (Gehl, 2003, s. 127; Kaplan och Kaplan, 1998, s. 42). Ojämnt underlag, som till exempel kullersten, grus och sand, lämpar sig mindre bra för att ha i huvudpassager där en stark ström av människor rör sig. Istället bör man ha ett fast och lättillgängligt material i stråken, för att sedan eventuellt bryta av de mindre aktiva områdena med ojämnare material (Gehl, 2003, s. 127). Ett bra exempel på detta, som redan diskuterats i uppsatsen, är Gustav Adolfs torg. Torgets tydliga riktning och rörelse är framhävd med hjälp av markmaterialet (Andersson, 2004, s. 28), *se figur 8*.

Gehl (2003, s. 147) menar att sittmöjligheterna på torget är en av de viktigaste aspekterna att ta hänsyn till vid gestaltning av torg. En av Kaplan och Kaplans fyra grundprinciper vid gestaltning av platser vad just att skapa en lugn del av torget (1998, s. 156), en plats som erbjuder ensamhet och stillhet och en plats där man gå undan men ändå vara bland andra människor. Den rätta placeringen hittar man genom att vid gestaltningen reflektera över platsens aktivitet, funktion och rumslighet. En sittplats kan ge liv till ett torg om den är rätt placerad (Gehl, 2003, s. 151). Vad vill man se från bänken? De bänkar som lockar flest människor är de som är placerade ut mot händelserika platser och vägar (Gehl, 2003, s. 25).

Att skapa en komplex och innehållsrik plats ökar lust till att utforska en plats, vilket också är en av Kaplan och Kaplans grundprinciper kring gestaltning av platser. Vem minns inte själv nöjet med att utforska Sven Nordqvists detaljrika teckningar i Pettson och Findus böckerna när man var yngre. Dock krävs en viss balans mellan innehåll och stuktur för ett lyckat resultat ska uppnås, en alltför innehållsrik plats kan i vissa fall uppfattas alltför stökig och på så sätt bli mindre attraktiv (Kaplan och Kaplan, 1998, s. 14). Lockande entréer och landmärken är några av de landskapsarkitektoniska element som kan öka besökarens vilja av att utforska platsen (Kaplan och Kaplan, 1998, s. 153-155).

Rytm

Den visuella komplexiteten som redan är nämnd, är viktig på ett torg, det handlar bland annat om att bryta vardagens mönster och få besökaren att uppleva något nytt och spännande på torget (Marcus och Francis, 1990, s. 19). Även Rasmussen hävdar att en rytm skapar så mycket mer än bara en intressant utsmyckning. Rytmen skapar spänningen i staden, något att utforska (Rasmussen, 1964, s. 1304). Kaplan och Kaplan menar att människan är en utforskare som drivs av att hela tiden fundera ut lösningar av hur saker och ting fungerar och hänger ihop. Att gestalta med detta i tankarna skulle kunna leda till att fler människor attraheras av platsen och vill utforska just denna plats (Kaplan och Kaplan, 1998, s. 153). En alltför upprepande rytm och arkitektur kan dock leda till tristess, det måste vara balans i rytmen (Rasmussen, 1964, s. 1304). Ett exempel på obalans är alla de stora enformiga modernistiska byggkolosser som byggdes under miljonprogramsåren. Micheal Webb uttrycker det i *The city square* med orden: "The best squares have distinctive characters and rhythms, which can change dramatically with the season and the time of day." (Webb, 1990, s. 12).

Att använda sig av storleksvariationer i stadsrummet kan skapa spänning och ger den psykologiska effekt av att något verkar större eller mindre än vad det egentligen är (Gehl, 2003, s. 133). Går man exempelvis från en trång passage till ett torg, upplevs torget mycket större än vad det egentligen är. Färg är en ett annat gestaltningselement som kan få saker och ting att se annorlunda ut från vad de egentligen är, exempelvis kan färg få objekt till att se lättare eller tyngre, större eller mindre, närmare eller längre bort. Rasmussen är skeptisk till detta sätt att använda sig av färg och arkitektur, och anser att arkitekturen ska vara och visa vad den faktiskt är (1964, s.

218-219). Han hävdar att man alltid ska sträva efter att förstärka den redan befintliga känsla på platsen för att skapa bra och fungerande platser (Rasmussen, 1964, s. 221-222).

Stuart Rockefeller har en teori där han menar att platser inte existerar, utan att de endast finns i människans hjärna och fantasi (Low och Lawrence-Zúñiga, 2003, s. 6). Det skulle kunna förklara varför man alltid ser nya saker när man besöker gamla välbekanta platser, vi människor utnyttjar omedvetet vår instinkt att utforska varje gång vi besöker en plats, både känd och okänd. Nancy Munn har ett likande resonemang, men hävdar att landskapet träder fram och skapas när man rör sig i det (Low och Lawrence-Zúñiga, 2003, s. 6). Dessa två teorier kan ses som rytmer, då båda teorierna behandlar människans seende på omgivningen utifrån en tankeprocess och en aktivitet, båda utgår även från en förändring med tiden. Hur vi egentligen ser vår omgivning kommer vi aldrig få ett konkret svar på eftersom det ligger utanför vårt förstånd, dock kan man säga att vi ser på vår värld utifrån de teorier vi själva byggt upp. Det skulle i sin tur betyda att i Rockefeller's värld fungerar hans teori och i Munns värld fungerar hennes teori. I övriga befolkningens värld fungerar det vi själva tror på, alla ser ju platser på individuella sätt (Low och Lawrence, 1990, s. 468).

Mikroklimat

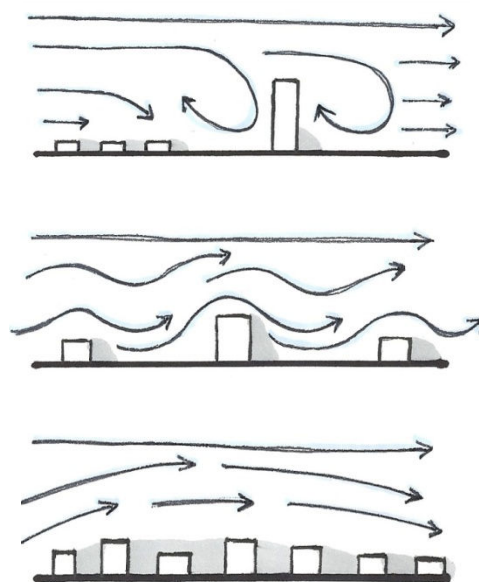
Marcus och Francis beskriver mikroklimatet som en viktig del vid gestaltning av torgen, de skriver:

“Every plaza designed for stationary use (standing, sitting) should have as much area as possible falling within the 'comfort zone' [...] The principal factors affecting outdoor comfort are temperature, sun, humidity, and wind” (Marcus och Francis, 1990, s. 25).

Gehl genomförde 1968 en undersökning av folks utomhusvistelse. Under perioden januari till juli följde och registrerade han folks rörelse och aktivitet på gågator i Köpenhamn. Resultatet som nästan kan anses självklart visar att gå-aktiviteten var dominant under den kalla perioden medan stå- och sittaktiviteten drastiskt ökade under den varmare perioden (Gehl, 2003, s. 167). Det blir alltså viktigt att vid gestaltning tänka på att skapa ett torg som gynnar flera olika aktiviteter, som att gå, sitta och vistas på torget, eftersom man vill ha ett fungerande torg året runt.

Rasmussen (1964, s. 187) hävdar också mikroklimatets vikt genom att beskriva hur viktigt det är med rätt ljus på rätt plats. Han menar att en arkitekt har makt över mycket vid gestaltning, men dock inte över dagsljusets inverkan. Dagsljuset är endast något en arkitekt kan försöka tygla och förstå. En byggnad eller plats skiftar färg, form och uttryck vid olika tidpunkter på dygnet, eller vid olika väderlekar. I full sol kan en plats upplevas som inbjudande och lockande, medan samma plats vid dåligt väder kan bli till en plats man inte vill besöka (Rasmussen, 1964, s. 186).

Vinden är ett stort problem, och kan göra den mest attraktiva platsen till en otrevlig plats att vistas på (Gehl, 2003, s. 169). Traditionen i Danmark var förr i tiden att bygga lågt, tätt och vinklade byggnader i städerna för att minska vindens effekt, men även för att föra in det så viktiga dagsljuset. Dagens höga byggnader, skriver Gehl (2003, s. 169), är istället som gjorda för att föra ner vinden till gaturummet, *Se figur 9*. Det är alltså mycket viktigt att tänka på hur torgen utformas för att minska vindens effekt på dem, så folk vill vistas där.

Figur 9. Vindens påverkan av bebyggelse.
(Illustration: Marit Hedlund efter Jan Gehls teoriskisser)

Avslutande reflektion och diskussion

Vad kan vi då lära oss av historien?

I bakgrunden till denna uppsats nämns Wilkinsons påstående om att historien är viktig som inspirationskälla för framtiden. Artikeln blev en vägledning för uppsatsens inledande del, den historiska genomgången av torgen. Frågan är nu: vad kan historien säga oss om torgen?

Sven-Ingvar Andersson menar att historien inte bör blandas in för mycket vid gestaltning. Han anser att det ger bättre effekt att hitta ett nytt spännande koncept till en plats än att använda sig av och kopiera historiska koncept (Spirn, 1994, s. 110). De Certeaus resonemang kring strategier och taktik är inne på ett likande spår. Han menar att använda sig och applicera in historien och redan beprövade teorier och lösningar på dagens samhälle, är att gå taktikernas väg, den väg som enligt De Certeau endast de svaga går. Alltså ansåg inte heller De Certeau att historien bör användas som mall för dagens samhälle och gestaltning.

I historien ser man dock flera exempel på just detta, att man återanvänt tidigare stilar. Under vissa perioder kopierades de tidigare stilarna rakt av, och under andra perioder tolkades stilarna för att möta samtidens krav och behov. Det man kan tänka sig att både Andersson och De Certeau är skeptiska till, är den rena kopieringen. Att däremot inspireras, se på positiva effekter av olika gestaltningar och att lära av historien, är troligen något de samtycker till. Det är ju allmänt känt att man lär sig av sina misstag. Varför skulle inte det även gälla för arkitektur och stadsplanering? Med andra ord är det kanske just för denna profession som ”att lära sig av historien” är mer viktig än något annat.

Att Camillo Sitte på slutet av 1800-talet förespråkade att man skulle återgå till medeltidens ideal för att skapa välfungerande torg och platser är ännu ett exempel på återanvändning av tidigare epokers stilideal. Det man kan tänka sig att Sitte ville uppnå var medeltidens mänskliga skala och det välfungerande gatulivet. Gehl och Gemzøe (2000) gör i sin klassificering av dagens torg en indelning som liknar den som varade under medeltiden, vilket man skulle kunna tolka som att dagens utformning av torg grundar sig i medeltidens torg och städer. Det finns dock flera stora skillnader mellan dagens och medeltidens torg, en väsentlig skillnad är gatulivet, som skiljer sig mycket från medeltidens välfungerande liv och rörelse till dagens ibland öde, tomma och av bilar dominerade torg. Detta är ju inte en helt sann bild, eftersom det även idag finns några få välfungerande torg, oftast de med en tydlig funktion och central lokalisering.

Den andra indelningen Gehl och Gemzøe gör av torgen, den mer övergripande, behandlar torget som antingen en produkt av en ombyggnation eller rivning, eller som en produkt av ett nybyggt område. Denna indelning kan också tydligt kopplas tillbaka till historien. Gehl och Gemzøe är skeptiska till de torg som uppkommit genom rivning, och menar att dessa torg kan bli tvungna att få en extra krydda för att bli välfungerande. Att använda sig av en extra ingrediens på torgen är något som kom redan under renässansen med fontäner och dylikt och fortsatte sedan under barocken då speciellt med statyer av exempelvis kungen. Att de stoppade in dessa extra ingredienser på torgen kan man tolka som att de förstod att torgen inte skulle fungera utan något speciellt att locka besökarna med. Kungastatyerna som placerades ut under barocken hade troligen mer syftet att vara maktuppvisande objekt, än att locka besökare till torget.

Det är intressant att Gehl och Gemzøe är skeptiska till denna typ av uppkomst av torg, då antikens agoror som var attraktiva och välfungerande platser, kan liknas med denna typ av torg. Grekerna placerade ju bara ut agororna där de vill ha dem utan minsta hänsyn till topografin. Betyder det att man kan dra slutsatsen att när en plats är så pass eftertraktad att dess påverkan på omgivningen inte spelar roll, blir det en god och välfungerande plats av sig själv, oberoende av hur mycket den förstört på vägen dit? Ett svar på detta skulle kunna vara den ombyggnation Hausmann gjorde i Paris under 1800-talet. Syftet var gott, men resultatet av rivningarna och boulevardernas uppkomst blev inte lika positivt för stadens invånare. Enligt Gehl (2007) blomstrade dock ändå gatulivet under denna period på grund av den trångboddhet som rivningarna medförde. Stadens invånare blev då tvungna att vistas ute på gatorna igen, precis som

man gjort under medeltiden. Torgen och gatorna blev återigen folkets vardagsrum, och den nödvändiga platsen för överlevnad.

Frågan är nu bara: varför fungerade torgen under antiken och medeltiden så bra, medan torg idag inte alls fungerar? Förklaringen till detta skulle kunna ligga i behov och efterfrågan, vilket denna studie diskuterar när samtiden under varje epok sätts i relation till epokens stilelement, ett exempel på detta skulle kunna vara hur arkitekturen och stadsplaneringen under barocken dominerades av maktinnehavarnas uppvisningar. Dagens problem med obefintligt liv på torgen kan tänkas vara grundat i 50-talets bilanvändande, då många torg gjordes om till parkeringsplatser. Kanske är vi idag kvar i sviterna efter detta. En annan orsak är att vi idag inte är lika beroende av att gå till torget för att uträtta de dagliga bestyren, vilket människorna under medeltiden var. Idag åker vi istället till den stor mataffär en gång i veckan. Kanske är dagens torg och mötesplatser dessa köpcentrum?

Behoven och kraven på vår omgivning förändras ständigt. Någon absolut sann och evig gestaltning kommer aldrig att existera, även om det idag pågår en stor diskussion kring att bygga hållbart och för kommande generationer, i förhoppning av att hitta just denna eviga lösning. Samtidigt kan man inte helt bort se från att torgen under historiens gång har ett gemensamt motiv, nämligen att samla människor och skapa möten, och att det finns vissa riktningar och gestaltungsaspekter som gynnar denna möjlighet.

Kopplingar mellan upplevelse, användning och utformning

Det finns tydliga kopplingar mellan upplevelsorna, användningen och utformningen på dagens torg. Dessa kopplingar är nödvändiga för att skapa attraktiva platser eftersom alla tre begreppen är beroende av varandra och stödjer varandras funktioner. Uppsatsen syfte var inte att ifrågasätta detta utan att ta reda på hur teorierna och verkligheten faktiskt ser ut, och utifrån det få en ökad förståelse för torget. Vad är då ett torg?

Enligt de flesta teorierna som denna uppsats behandlar handlar torgen om att skapa möten mellan människor. Teorierna om hur mötena ska uppstå är däremot delad, bortsett från en del gemensamma aspekter, som mening, struktur och identitet, vilka är aspekter som de flesta mer eller mindre tar upp som viktiga delar i gestaltungsprocessen av torg.

Att ge torget en tydlig mening kan innebära mycket för ett torg. Det kan leda till att det blir mer attraktivt och använt, då meningen ger en anledning till torgets existens samt ökar besökarens förståelse för utformningen av platsen. Förståelse är nämligen en annan viktig aspekt som spelar in vid gestaltningen av torg och platser, vilket tas upp mer utförligare senare i diskussionen. Ett annat sätt att skapa mening med ett torg kan vara att låta brukaren vara en del av processen. Genom att låta stadens invånare beskriva vad de vill och inte vill ha, anpassas produkten till behoven och efterfrågan, resultatet blir troligen mer lyckat och använt än utan brukarens åsikter. Några gestaltungsdelar detta speciellt berör och skulle kunna påverka är torgets lokalisering, behöver området ett torg? och var i området skulle det i så fall placeras? Även torgets form, innehåll och möblemanng skulle kunna tänkas bli påverkat av brukarens åsikter, då brukaren troligen har ett visst behov och krav på sin miljö. Att lyssna på brukaren kan alltså vara ett effektivt sätt att skapa en mer attraktiv plats.

För att skapa ett välutnyttjat torg kan det även vara positivt att tillmötes gå en så bred grupp människor som möjligt. Folk lockas ju av olika företeelser, vilket alltså gör det möjligt att locka en bred grupp genom att gestalta in flera olika typer av funktioner, användningar och aktiviteter på torget. Lyckas man locka många olika grupper i samhället ökar möjligheterna för torgets besökare att möta nya människor, och som konstaterat tidigare i uppsatsen är ju mötet livsviktigt och nödvändigt för vårt välbefinnande. För att människorna ska vilja vistas på torget krävs även rätt proportioner, och eftersom folk i allmänhet skyr stora tomma ytor blir den enda sanningen kring dimensioneringen att anpassa storleken på ytan efter antalet besökare.

Människor tycker ju även om att se på andra människor, och som tidigare nämnt vill vi se men inte synas. Att se på människor är en del av den viktiga aspekt på torgen som handlar om spänning och om att utforska sin omgivning, vilket även innefattar en komplex och innehållsrik plats. Människan gillar ju som sagt att utforska, och att gestalta för möten mellan många grupper kan vara ett effektivt sätt att ge besökarna spännande objekt att studera, nämligen varandra. Det är ju precis det torgen i grund och botten handlar om, möten mellan människor. Kirsebergs torg är kanske trots allt ett välfungerande torg idag. Torget ger ju faktiskt oss människor i Kirseberg en definierad plats för möten, ett torg där vi vet att vi kan möta andra människor om vi vill. Vi kan känna gemenskap om vi har lust med det. Motsatsen till torgets existens blir ju dess ickeexistens, och skulle Kirsebergs torg inte finnas idag skulle vi ju inte ha möjligheten att gå till vårt "centrum" för att möta människor. Just vetskapen om att kunna gå till en specifik plats för att kunna möta andra människor, är minst lika viktigt som det reella fysiska mötet. Torget är alltså både tillför att skapa möten, men även för att ge stadens invånare ett definierat och tydligt "centrum" dit man kan gå för att mötas om man vill mötas.

Att vara nära eller umgås med andra människor ger oss även trygghet. Trygghet kan även upplevas när vi förstår platsen och, som nyss nämnts dess mening, men även när en plats har en enkel och begriplig struktur. En tydlig struktur på torget skulle kunna skapas genom att vid gestaltningen tänka in hela omgivningen. Att anpassa torgets utseende efter de intilliggande områdenas rytm och utformning gör att en helhet skapas, vilket i sin tur ökar förståelsen. Tydlig struktur kan även skapas på ett torg med hjälp av ett noga utvalt innehåll och material, exempel på det är ju rörelsen på Gustav Adolfs torg som framhävts med ett avvikande markmaterial.

Förståelsen kan även ökas genom att ge torget en identitet, en tydlig karaktär eller särdrag som gör att platsen sticker ut från mängden. En utmärkande identitet, en spännande struktur eller en speciell mening på ett torg skulle kunna göra att det finns något speciellt att minnas. Att minnas en plats kan vara ett bevis på att det är en god plats, en välfungerande plats som man vill besöka flera gånger. Självklar kan minnet även vara ur negativ synvinkel, en plats vi inte vill besöka igen. Att skapa en plats som folk kan tycka om och vilja besöka kan därför handla om att finna platsens själ och krav. Vad vill brukaren ha på platsen? Vad kräver platsen för identitet? Vad säger omgivningen om funktionen på platsen? En ökad förståelse för en plats leder till att vi minns och tilltalas mer av platsen, och tycker fler människor om en plats ökar antalet besökare och fler människor kan mötas, en positiv spiral är igång. Identitet kan vara något som redan finns på platsen och som man i sin tur bara förstärker, exempelvis en rörelse som på Gustav Adolfs torg. Identitet kan även vara något nytt som omgivningen behöver och efterfrågar, som till exempel Gustav Adolfs torgs blandning mellan park och torg. Just Gustav Adolfs torg lever upp till flera aspekter kring gestaltning av torg, vilket kan vara anledningen till varför torget är ett så pass populärt torg som det är idag.

En annan aspekt som påverkar torgets gestaltning och som är värd att diskutera är mikroklimatet. Torget får inte vara för blåsig, och det måste finnas en balans mellan sol och skugga för att folk ska uppskatta och vilja vistas på torget.

Alla aspekter kring upplevelse, användning och utformning av torgen som diskuterats här, är viktiga för att torgen ska fungera och för torgets fortsatta existens. Torgen i sin tur är viktiga för oss människor och vårt fortsatta välbefinnande.

Reflektion och slutsatser

Den här uppsatsens syfte har hela tiden varit att diskutera torgen på en generellnivå för att få en ökad förståelse för vad torget är, egentligen skulle alla avsnitten i studien ha kunnat fördjupas och bli till självständiga examensarbeten. Nu när studien är klar är det dags för nästa steg i processen, för det är först nu, när grunden är kartlagd som en vidare analys och diskussion om torgen kan starta. Nästa steg i processen skulle alltså vara att utifrån de aspekter som denna studie behandlar göra en analys av verkliga torg. En sådan analys skulle ge ett bättre svar kring torgens motiv och

existens. Steget efter analysen vore att diskutera det goda torget, vilket intressant nog var den första tanken för denna uppsats. Den idén försvann dock ganska tidigt i processen då vikten av att ha en grundlig baskunskap kring torg insågs av författaren.

Den här uppsatsen syfte var alltså att fastställa vad ett torg är och om dagens torg är motiverade. Svaret som studien kommer fram till är att torgen är platser för möten. Möten mellan både bekanta och obekanta, mellan små och stora grupper och mellan vänner och fiender, mellan handel och social interaktion. Torget ska alltså fungera som en mötesplats som ger oss människor det sociala utbytet vi behöver.

Det är dock inte alla torg som lever upp till att vara en fungerande mötesplats, utan dagens torg kan liknas med en person som gått vilse. Dagens torg har tappat lite av sin ursprungliga funktion. Dagens torg behöver en revidering och ett lyft för att återigen bli de livfulla och glada platser som de har varit i historien. Vägen till livfullheten på torgen skulle kunna gå genom att gestaltaren använder sig av de fyra grundprinciperna: förståelse, spänning, njutning och att låta brukarens behov speglas i gestaltningen. Dessutom behöver gestaltaren hantera syftena: mening, struktur och identitet för att anpassa platsen till dess omgivning och omgivningens behov.

Jan Gehl sammanfattar behovet av liv och rörelse för människor på torget med orden: "Livet mellem husene er både mere vedkommende og mere interessant at se på i det lange løb, end farvet beton og forskudte huskropper." (Gehl, 2003, s. 21). Det är alltså dags för oss landskapsarkitekter att gestalta tillbaka livet på torgen!

Referenser

Tryckta källor

- Ahlstrand, Jan Torsten (1969), *Arkitekturtermer*, Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Sven-Ingvar (1981), Parkerne – det kommunale grønne, i: *Landskab*, 7:8, s. 180-191.
- Gehl, Jan (2003), *Livet mellem husene*, Köpenhamn: Arkitektens Forlag.
- Gehl, Jan (2007) Public space for a changing public life. i: *Open space people space*, red. Catherine Ward Thompson och Penny Travlton, New York: Taylor & Francis, s. 3-8.
- Gehl, Jan och Gemzøe, Lars (2000), *Nye byrum*, Skive: Arkitektens Forlag.
- Hållbara städer och tätorter i Sverige -förslag till strategi* (2004), Karlskrona: Boverket.
- Kaplan, Rachel och Kaplan, Stephen (1998), *With people in mind*, Washington: Island press.
- Le Corbusier (1976), *Vår bostad*, Lund: Berlingska boktryckeriet.
- Low, Setha M. (1996), The anthropology of cities: Imagining and theorizing the City i: *Annual Review of Anthropology*, vol 25, s. 383-409.
- Low, Setha M. och Lawrence-Zúñiga, Denise (2003), *The anthropology of space and place*, Oxford: Blackwell publishing.
- Low, Setha M. och Lawrence, Denise L. (1990), The Built Environment and Spatial Form, i: *Annual Review of Anthropology*, vol. 19, s. 453-505.
- Lynch, Kevin (1975), *The image of the city*, London: M.I.T. press.
- Mead, George H. (1934), *Mind, Self and society*, Chicago: The University of Chicago press.
- Morris, A.E.J, (1994), *History of urban form*, New York: Longman scientific & technical.
- Moughtin, Cliff (2003), *Urban Design: Street and Square*, Oxford: Architectural Press.
- Rasmussen, Steen Eiler (1964), *Experiencing architecture*, Cambridge: M.I.T. press.
- Rasmussen, Steen Eiler (1997), *Towns and buildings*, Cambridge: M.I.T. press.
- Richardson, Miles (1982) Being-in-the-market versus being-in-the-plaza: material culture and the construction of social reality in Spanish America, i: *The anthropology of space and place*, red. Setha M. Low och Denise Lawrence-Zúñiga, Oxford: Blackwell publishing , s. 74-91.
- Spirn, Whiston Anne (1994) Texts, landscapes, and life, i: *Tilegnet Sven-Ingvar Andersson*, red. Steen Høyer, Annemarie Lund och Susanne Møldrup, Köpenhamn: Arkitektens förlag, s. 108-117.
- Svedberg, Olle (1988), *Arkitekternas århundrade*, Värnamo: Arkitektur förlag AB.
- Sven-Ingvar Andersson – Hållbarhetens idé* (2004), Malmö: Form/Design center.

Vitruvius (2005), Arkitekturens beståndsdelar, i: *Ur ett pågående samtal, om arkitektur. En antologi.* red. Claes Caldenby och Fredrik Nilsson, Stockholm: Arkus, s. 196-199.

Vitruvius (2008), *Ten books on architecture*, (översatta av Professor Morgan), Teddington: Echo Library.

Webb, Michael (1990), *The city square*, London: Thames and Hudson.

Whyte, William H. (1980), *The social life of small urban spaces*, Washington: The conservation foundation.

Wilkinson, Paul F. (1988), The historical roots of urban open space planning, i: *Leisure Studies*, 7:2, s. 125-143.

Zucker, Paul (1959), *Town and square from the agora to the village green*, New York: Columbia University press.

Elektroniska källor

Dagens nyheter (2010-02-04), Brunkebergstorg, då, nu och sen [online], tillgänglig via <http://www.dn.se/blogg/epstein/2010/02/04/brunkebergstorg-da-nu-och-sen-6019> [2010-03-17]

Mittens rike din guide till Peking och Kina (2010-02-05), Himmelska fridens torg [online], tillgänglig via <http://www.mittensrike.se/peking/himmelska-fridens-torg/> [2008-03-17]

Stockholm stad (2010-02-03), Nya Brunkebergstorg [online], tillgänglig vid <http://www.stockholm.se/-/Nyheter/Trafik--Stadsmiljo/Nya-Brunkebergstorg/> [2010-03-17]

Svenska Akademiens ordbok (2008-09-24), ordbok [online], uppslagsord: torg, tillgänglig via <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> [2010-02-15]

Wikipedia (2005) Roms historia [online], sökt på: Forum Romanum, tillgänglig via http://sv.wikipedia.org/wiki/Fil:Map_of_downtown_Rome_during_the_Roman_Empire_large.jpg [2010-03-19]

Wikipedia (2007) Piazza di SS. Annunziata [online], sökt på: Piazza di SS. Annunziata, tillgänglig via <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ssannunziata.jpg> [2010-03-19]

Wikipedia (2008) Piazza Vittorio Veneto [online], sökt på: Piazza Vittorio Veneto, tillgänglig via [http://en.wikipedia.org/wiki/File:Maggi,_Giovanni_Battista_\(183..-18...\)_-_n._50_-_Torino_-_P.zza_Vittorio_Emanuele_I_e_Chiesa_della_Gran_Madre_di_Dio.jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Maggi,_Giovanni_Battista_(183..-18...)_-_n._50_-_Torino_-_P.zza_Vittorio_Emanuele_I_e_Chiesa_della_Gran_Madre_di_Dio.jpg) [2010-03-19]